

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ КАРЛА IV ЛЮКСЕМБУРГА ЯК РУШІЙНА СИЛА ЕВОЛЮЦІЙНИХ ЗМІН У ЧЕСЬКИХ ЗЕМЛЯХ XIV СТОЛІТТЯ

Дмитро Ільницький¹

аспірант кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

Email: dmytro.ilnytskyi@uzhnu.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0000-0734-8163>

*У статті висвітлено результати правління Карла IV Люксембурзького (1316 – 1378), які призвели до еволюційних змін на території чеських земель та мали значний вплив на подальший розвиток історії. Наукова новизна полягає в огляді результатів правління Карла IV Люксембурзького через призму його законотворчої діяльності, впливу на економічне становище та ставлення до церкви. Після вбивства в 1306 році Вацлава III (1289 – 1306) до влади в Чеському королівстві прийшов Ян Люксембурзький (1296 – 1346). З огляду на особливості свого характеру він не дбав про добробут своїх чеських володінь, що призвело до занепаду економіки та політичних конфліктів усередині країни. Ситуація змінилася з утвердженням на чеському троні сина Яна Люксембурзького – Карла IV, який став також королем Німеччини та імператором Священної Римської імперії. Карл IV був послідовним у досягненні своїх цілей. Він мав добру освіту, мав хороші дипломатичні навички, був ревним християнином та вмілим державцем, який тверезо оцінював свої сили. Цей володар щиро любив Чеське королівство та його народ. Вже з початку свого правління Карл IV почав доводити до ладу державні справи. Карл IV почав системно підвищувати ефективність економіки Чеських земель. Він активно сприяв розвитку торгівлі завдяки суворому контролю за мірами та вагами, створенню спеціальних умов для торгівлі для іноземних купців, покращенню сухопутних шляхів та судноплавства, припиненню розбою на дорогах. Окремо можна виділити турботу Карла про виноградарство – він своїми зусиллями практично створив нову галузь сільського господарства. Законодавчі ініціативи Карла IV, пов'язані з виданням Золотої булли та розробкою кодексу «*Majestas Carolina*», мали на меті стабілізацію зовнішнього та внутрішнього політичного становища Чеської держави. Карл IV дбав про підвищення статусу чеської церкви – за його правління чеська церква отримала статус архієпископства.*

Ключові слова: Карл IV, Ян Люксембурзький, Арношт з Пардубиць, Климент VI, *Majestas Carolina*, Золота булла, зміцнення економіки, створення Празького архієпископства.

Постановка проблеми. 4 серпня 1306 року було вбито Вацлава III – останнього правителя з династії Пршемисловичів. Корона Чеського королівства переходила до Генріха Каринтійського (1265 – 1335), потім до Рудольфа I Габсбурга (1281 – 1307), відтак знову до Генріха Каринтійського. Політика Генріха Каринтійського призвела до анархії в королівстві. Як результат, невдоволена знать на чолі з Генріхом з Ліпи (1269? – 1329) провела тривалі переговори з королем Німеччини Генріхом VII Люксембургом (1273 – 1313), які завершилися тим, що його сина Яна було обрано на престол Чеського королівства. Формально через одруження з Елішкою Пршемислівною (1292 – 1330), донькою Вацлава II (1271 – 1305). 7 лютого 1311 року Яна Люксембурзького було короновано королем Чехії в храмі святого Віта [Сенич, 2017, с. 50–51].

14 травня 1316 року в сім'ї Яна Люксембурзького та Елішки народився син Вацлав, який пропишеться в історії як Карл IV (це ім'я він отримав під час конфірмації). Ян Люксембурзький більше переймався західноєвропейською політикою ніж життям Чеського королівства. Це призвело до того, що управління королівством переходило з рук в руки, залежно від рішення Яна: до дружини Елішки, до пана Генріха з Ліпи, до колишнього канцлера Петера з Аспельта (1250 – 1320) та інших. Це негативно відображалось на політичній стабільності, розвитку економіки та

культури. Ситуація почала змінюватися у січні 1334 року, коли Ян Люксембурзький призначив Карла IV маркграфом Моравії та передав йому в управління Чеське королівство [Дворнік, 2005, с. 36; Сенич, 2018, с. 97–98].

Метою дослідження є висвітлення змін, що відбулися в Чеській державі за правління Карла IV крізь призму особистості цього володаря, його законотворчої діяльності, економічної політики, відносин з церквою.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- охарактеризувати особистість Карла IV як державного діяча;
- проаналізувати законодавчі ініціативи Карла IV та з'ясувати їх вплив на розвиток Чеської держави;
- розглянути діяльність Карла IV в економічній сфері Чеського королівства;
- розкрити особливості відносини Карла IV з церквою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній богемістиці постаті Карла IV до нині не приділялося належної уваги [Ліхтей, 2024, с. 297]. Дотичними публікаціями щодо періоду правління Карла IV є статті Ю. Сенич, в яких висвітлено утвердження династії Люксембургів на чеському троні та вплив матері Карла IV – Елішки Пршемислівни на

¹ © Ільницький Д.

внутрішню політику Яна Люксембурзького [Сенич, 2017; Сенич, 2018]. Вивчення доби правління Карла IV здійснювали такі авторитетні історики, як Ф. Палацький [Palacky, 1877] та Й. Шуста [Šusta, 1948], які у свої фундаментальних працях всебічно висвітлювали правління Карла IV та провели ґрунтовний аналіз його діяльності у контексті тогочасного зовнішньополітичного становища чеських земель та внутрішніх соціально-економічних процесів. Важливе місце у дослідженнях приділяється постаті Карла IV, особливостям його підходу до розв'язання політичних конфліктів та стратегії розвитку держави, її економіки та культури. Особливістю публікації Ф. Дворніка [Дворнік, 2005] є відображення епохи Карла IV як складової ширшого внеску слов'ян у європейський історичний процес. Комплексне дослідження цього періоду та його окремих аспектів здійснювали також К. Зап, Г. Фрідріх, В. Черни [Zap, Friedrich and Cerny, 1894], Б. Джарретт [Jarrett, 1939], К. Крофта [Krofta, 1947], Я. Прокеш, [Prokes, 1948], В. Халоупецький [Chaloupecky, 1948], М. Благова, З. Лукшова, М. Нодл [Bláhová, Lukšová and Nodl, 2016].

Джерельною основою дослідження стала автобіографія Карла IV в перекладі на чеську мову [Karel, 1911], Установчий статут Нового Міста Празького [Karel IV. et al., 2003, s. 57–60], Акт про звільнення від податків мешканців Нового міста Праги [Karel IV. et al., 2003, s. 61–62], Установчий статут Карлового університету [Karel IV. et al., 2003, s. 143–146], законник «Maiestas Carolina» [Karel IV. et al., 2003, s. 147–25], «Золота булла» імператора Карла IV 1356 р. [Karel IV. et al., 2003, s. 255–308].

Виклад основного матеріалу. Карл IV за характером дуже відрізнявся від свого батька Яна Люксембурзького. Ян Люксембурзький був благородним лицарем, який прагнув слави, а не здобуття майна та грошей, вмів краще звойовувати ніж зберігати завойоване. Ян Люксембурзький не мав емоційного зв'язку з чеськими землями та їх жителями, та розглядав їх як джерело влади та коштів для фінансування своїх проєктів. Як приклад можна привести те, що навіть корону Чехії, яка мала важливе символічне значення для держави, Ян Люксембурзький продав і Карл IV для коронації мусив виготовити нову корону, яку надалі назвуть короною святого Вацлава. Зважаючи на незацікавленість Яна Люксембурзького в управлінні своїми чеськими володіннями та іноді навіть перепони в їх ефективному функціонуванні, Карл IV в управлінні державою був змушений покладатися тільки на себе. При цьому він керувався принципом, що набагато більше перемог можна здобути зважаючи на здоровий глузд, а не на збройну силу. Карл IV прагнув стабільності політичної влади та намагався досягнути цього використовуючи всі засоби. Кінцевою метою його правління був розквіт Чеського королівства. Правитель володів сукупністю рис характеру, які вирізняли його з-поміж тогочасної вищої знаті та були запорукою його успішного керівництва й послідовного здійснення задуманих проєктів. Він діяв систематично та вдумливо, був послідовним у досягненні своїх цілей, виявив себе вмілим адміністратором, мав високий рівень освіти та продовжував навчатися, був набожною людиною, але

одночас помірковано ставився до церкви як до інституту, мав практичний досвід ведення та участі в бойових діях, але прагнув врегульовувати конфлікти миром, добре володів собою та був розсудливою людиною, з повагою ставився до представників нижчих верств [Bláhová, Lukšová and Nodl, 2016, s. 15; Jarrett, 1939, s. 78, 152; Krofta, 1947, s. 87; Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 13–14, 39–40].

Карл IV був освіченою та інтелектуальною людиною. Освіту він отримав у Парижі, куди батько Ян Люксембурзький перевіз його у 1323 році. Важливим для розвитку Карла IV було ознайомлення з функціонуванням Паризького університету та механізму управління французького королівства. Під час навчання в Парижі він вивчив латинь в придворного капелана Яна де Кара. Загалом Карл IV знав п'ять мов: чеську, німецьку, латину, французьку та італійську. В Парижі Карл IV вивчав філософію, богослов'я, тлумачення Святого Письма. Тут же він познайомився з П'єром де Розье, майбутнім папою римським Климентом VI (1291 – 1352), з яким подружився та який відіграв велику роль у його подальшому житті. [Chaloupecky, 1948, s. 29–31; Karel, 1911, s. 12; Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 6–7].

Яскравим свідченням освіченості Карла IV було його листування з відомими письменниками Франческо Петраркою (1304 – 1374) та Джованні Бокаччо (1313 – 1375), в якому обговорювалися актуальні питання доби. В листуванні з Петраркою зокрема обговорювали відродження величі Римської імперії [Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 302].

Його зацікавленість в освіті виявлялася зокрема в тому, що він часто особисто був присутнім на диспутах та інших публічних заходах Празького університету, де міг підтримати словом та сприянням викладачів та студентів університету. Збереглися також його листи до викладачів університету, в яких він закликав їх не лякатися труднощів та продовжувати свою працю [Palacky, 1877, s. 103].

Як представник вищої знаті, Карл IV особисто брав участь у бойових діях, що свідчить про його силу духу. Так, він взяв безпосередню участь у битві при Сан Феліче, був поранений і там же, на полі бою, був посвячений у лицарі. Турбота Карла IV про торгівлю та ремесла не мала б великого впливу на добробут держави, якби він не зміг утримувати мир та порядок. У випадку необхідності Карл IV застосовував силу для того, аби захищати свої інтереси та укріплювати свою владу. Як приклад, можна привести війну з паном Микулашом з Потштейна та Жампача, якого правитель переміг 1338 року, захопивши його замки та знищивши цього вельможу [Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 10, 22–23].

Розуміючи, що людина не має снаги бути експертом у всіх сферах, під час свого правління Карл IV користувався порадами мудрих людей Шимона з Колдїц, Вілема з Ландштейна, Петра з Рожемберка, Арношта з Пардубиць (1297 – 1364) та Яна Очка з Влашима (1292 – 1380), що дозволяло йому приймати більш виважені та ефективні рішення [Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 28].

Карл IV був ревним католиком, але разом з тим помірковано ставився до взаємин з церковною владою. Він підтримував взаєморозуміння з папами. Папи завжди знали що є питання, в яких він буде дотримуватися політики церкви, а в певних буде протидіяти цій політиці через наявність вагомих причин для цього. Смиренність та помірковане ставлення до церкви як до інституту можна прослідкувати у відношенні Карла IV до Конрада Вальдхаузера (1320? – 1369) та Яна Міліча з Кромержижа (1325? – 1374). Попри те, що Конрад Вальдхаузер активно критикував корупцію в церкві, Карл IV дозволив йому проповідувати та залишив його парафіяльним священником Тинського храму в Празі до самої смерті. Ян Міліч з Кромержижа, який прийшов на зміну Конраду Вальдхаузеру в посаді священника Тинського храму, був ще більш радикальним критиком церкви. У своїх проповідях жорстко засуджував можновладців, не виключаючи й Карла IV, але король приймав це вважаючи, що проповідник має право на вертати свою паству на вірний шлях і не протидіав Мілічу [Jarrett, 1939, s. 158–160].

Карл IV виявляв не тільки прагнення щодо покращення розвитку свого королівства, але й готовий був задля цього особисто брати участь у відповідних заходах. Так, він переконав ченців Ордену домініканців проводити щорічний генеральний капітул у Празі й 1359 році йому нарешті вдалося переконати їх залишитися в цьому місті. Як тільки вони облаштувалися в столиці, то Карл IV відразу ж попросив їх відкрити Studium generale. З цією метою він навіть був присутнім на їх богослужінні та прийняв причастя з рук свого старого знайомого генерального магістра Домініканського ордену Симона де Лангра (? – 1384). Аби прихилити до себе монахів, він запросив їх до себе на обід та показав їм скарби королівської скарбниці. В 1359 році папа призначив Яна з Дамбаха настоятелем домініканської школи [Jarrett, 1939, s. 67–68].

Для того, щоб для його підданих був доступний справедливий суд, і вони відчували залученість правителя країни до їхніх потреб, Карл IV особисто брав участь у публічних судах біля воріт Празького граду [Krofta, 1947, s. 99].

Прихильне ставлення до Чеського королівства, яке він ставив понад усі свої володіння, було наріжним каменем успіхів його дій щодо зміцнення внутрішнього становища та консолідації чеських земель. В грамотах про заснування Празького університету Карл IV та Нового Міста Празького він чітко висловився про свою любов до Чеського королівства та про його особливе ставлення до своєї батьківщини [Chaloupecky, 1948, s. 39; Karel IV. et al., 2003, s. 57–60; Karel IV. et al., 2003, s. 143–146; Šusta, 1946, s. 54].

У своїй державницькій діяльності Карл IV передусім приділяв значну увагу законодавчій сфері. Так, 7 квітня 1348 року він видав закон про цілісність і неподільність земель, що належали до земель чеської корони – Corona regni Bohemiae. На той час до складу земель чеської корони входили: Богемія, Моравія, Сілезькі князівства, а пізніше були додані

Бранденбурзьке маркграфство та землі Верхньої та Нижньої Лужиці. Це дозволило об'єднати в законодавчому полі ці землі та визначити правила взаємодії між ними на довгий історичний період.

5 жовтня 1355 року Карл IV подав на розгляд сейму проект законника, який згодом отримав назву «Maiestas Carolina». Він готувався протягом декількох років за допомогою італійських юристів на чолі з Бартоломео де Саксофerratто (1313? – 1357). Це законник повинен був замінити звичаєве право, яке дозволяло багато вольностей у трактуванні, на закони, які мали чітке формулювання. Втім прийняття цього кодексу суттєво б ускладнювало процес судочинства порівняно з чинним. Сейм відхилив проект законника через значну протидію знаті, яка була проти обмеження їх влади. Карл IV не намагався проштовхувати документ через силу й офіційно повідомив, що оригінал законника згорів і оскільки він не вступив в дію, то не є обов'язковим до виконання. Хоча законник не був ухвалений, частину його статей (про заборону ордалій, про спрощення присяги та інші норми) було введено в дію спеціальними грамотами, що загалом покращило відправлення судочинства [Karel IV. et al., 2003, s. 147–25; Palacky, 1877, s. 144–149]. Попри те, що законник «Maiestas Carolina» не було прийнято, саме створення такого документа мало велике значення для розвитку юридичної думки того часу, а покращення системи судочинства підвищувало віру населення в його справедливість, що сприяло довірі до правоохоронних органів.

25 грудня 1356 року в Меці був затверджений та скріплений золотою імператорською печаткою новий основний закон Священної Римської імперії, – «Золота булла» (Bulla Aurea), – який встановлював порядок виборів нового імператора. Поява «Золотої булли» зумовлена тим, щоб надалі не допустити конфліктів під час виборів володаря, не спричиняли розбрат в імперії й не послаблювати владу монарха. «Золота булла» чітко регламентувала питання обирання імператора спеціальною колегією, що складалася з 7-ми курфюрстів: архієпископів Майнцького, Трірського та Кельнського, а також чотирьох світських князів – короля Чеського, пфальцграфа Рейнського, герцога Саксонського і маркграфа Бранденбурзького. Оскільки з часом сім'ї курфюрстів розросталися, то кожна гілка претендувала на право обирати імператора від свого роду. В процесі обговорення було вирішено, що курфюрстом може бути тільки той, хто дійсно володіє первинним маєтком курфюрста, яке не підлягає поділу в майбутньому, а всі інші родичі є молодшими в цьому роді. Це усувало непорозуміння щодо успадкування титулу курфюрста й відповідно визначало хто буде голосувати при виборі імператора і, як наслідок, зменшувало кількість конфліктів. «Золота булла» надавала особливі права Чеському королівству, а саме: імператор не може призначати чеського короля, оскільки той має бути або прямим спадкоємцем або обраний чеською елітою. Чеські піддані підсудні тільки суддям своєї країни. «Золота булла» діяла аж до кінця існування Священної Римської імперії в 1806 році. [Karel IV. et al., 2003, s. 255–308; Krofta, 1947, s. 94; Palacky, 1877, s. 144–151–159; Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 148; Дворнік, 2005, с. 62–63].

«Золота булла» надавала особливі права курфюрстам, які вирізнялися їм поміж інших князів, і робила їх зацікавленими особами у дотриманні її положень. Таким чином, це зменшувало кількість конфліктних ситуацій завдяки загальному консенсусу щодо дотримання положень «Золотої булли» між курфюрстами та сприяло більшій стабільності політичного ландшафту імперії.

Основою для забезпечення ресурсів для реалізації проєктів, задуманих Карлом IV, була сильна розвинена економіка. Карл IV активно працював в декількох напрямках для забезпечення ефективності господарства та його розвитку: сприяв розвитку торгівлі, забезпечував безпеку торгових шляхів та їх розбудову, розвивав ремісництво та сільське господарство.

Карл IV активно сприяв розвитку торгівлі. Для цих цілей він, до прикладу, звільнив у 1348 р. Прагу від податків; з 1361 року знизив їх розмір на 2 роки, а з 1375 року – на 7 літ. Іноземні купці, які приїздили до Чехії, повинні були представити свої товари передусім у Празі, аби жителі міста могли вибрати товари першими. Крім того, торгівля здійснювалася за законами чеської держави, а також використовувалися чеські міри та ваги, відповідно до празької хартії, було встановлено часи продажу. При збереженні вартості покращувалися монети, чиновники пильно стежили за мірами та вагами, а за їх фальсифікацію було суворе покарання. Вимінювання товару на товар або на гроші повинно було відбуватися тільки за посередництвом чеських купців, що дозволяло захищати внутрішній ринок країни, збільшувати добробут вітчизняних купців, підвищувати кількість робочих місць. Карл IV надавав іноземним купцям можливість подавати на своїх підданих до суду у разі доведеної шкоди, що приваблювало їх у чеські землі. Для сприяння торгівлі він заснував нові ринки в Новому Місті Празькому, зокрема ринок худоби, рибний, зерновий, фруктовий та лісничий, що загалом також сприяло розвитку економіки міста [Karel IV. et al., 2003, s. 57–60; Karel IV. et al., 2003, s. 61–62; Jarrett, 1939, s. 71–72; Palacky, 1877, s. 109–111].

Ефективна торгівля неможлива без належної дорожньої інфраструктури та мінімізації бар'єрів для подорожей. Для цього здійснювався ремонт доріг за рахунок доходів від мит та податків. Карл IV дбав про покращення річкового судноплавства: зменшив парусні податки, заборонив ставити нові греблі на річках, а на ті що вже були заборонив ставити ворота менші за 20 ліктів шириною. Він хотів прорити канал, для того, щоб об'єднати Влтаву та Дунай, що суттєво збільшило б судноплавство. За свідченнями Яна Дубравського, єпископа Оломоуцького та чеського хроніста, ще у XVI столітті на австрійському кордоні були видимі залишки цих розкопок [Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 80].

Особливо Карл IV опікувався виноробством та виготовленням вовни. Чеські тканини дуже цінилися в Європі того часу. В 1358 році Карл IV наказав висадити виноградники з бургундським виноградом в Мельнику, австрійські сорти винограду біля Праги, Вишеграду, замку Карлштайну та інших чеських міст. З його допомогою були підібрані експерти та видані інструкції для виноробів як краще вирощувати

виноград та продавати вино. Виноградники були звільнені від сплати податків на 12 років з дати заснування. Було також засновано цех виноградарів, який з 1358 року був підпорядкований власному виноградарському відомству у Празі. З метою захисту вітчизняного виробника, він заборонив ввіз іноземних вин, крім випадків подальшого експорту. Чеські пани наслідували приклад Карла IV закладаючи сади, виноградники, ставки. Все це разом призвело до росту зайнятості населення та багатства країни [Jarrett, 1939, s. 74; Prokes, 1948, s. 305–306; Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 81–82].

Карл IV використовував економічні санкції у випадку, коли це було необхідно для захисту вітчизняних торгових інтересів. Так коли Венеція заборонила імпорту чеських товарів, то він заборонив венеціанським купцям використовувати чеські річки та шляхи, аж поки вони не скасовували свою заборону. 18 липня 1350 року Карл IV заборонив допускати краківських купців в чеські землі, через те що празькі та вроцлавські купці мали перепони в торгівлі з боку Кракова. При листуванні з королем Казимиром, Карл IV інформував останнього, що готовий надати польським купцям такий самий захист як і був перед початком конфлікту, але тільки при умові, що чеські купці будуть мати такий самий захист в Польщі [Palacky, 1877, s. 110; Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 80].

Велике значення для розвитку торгівлі мала також безпека торгових шляхів. З метою зменшення масштабів розбою, від якого страждали Чеські землі, на сеймі 1355 р. були видані закони, які посилювали відповідальність за розбійництво. Акцент був зроблений на розбійників знатного походження, як то лицарів та шляхти. Закони передбачали, що у випадку встановлення факту розбою, винного слід позбавити честі, життя та майна. Монарх міг скасувати смертну кару та не конфісковувати майно злочинця, але не мав права вплинути на те, щоб його не позбавляли честі. Людина без честі не могла проводити законні справи в суді та мала інші обмеження. Це призвело до зменшення масштабів розбою, хоча були й такі, хто не зважав на новий закон. Аби підтвердити наочно невідворотність виконання закону, Карл IV був змушений застосовувати силові методи переконання щодо тих, як не виконували закони. Відомий розбійник Ян Смойно, на прізвище Панцерник мав свою резиденцію в замку Жампач. Він грабував купців та ув'язнював людей, вимагаючи викуп. На початку 1356 року, Карл IV виступив з військом та захопив Яна Смойно та зруйнував його замок. Попри знатне походження та попри прохання Яна Смойно, його покарали відповідно до закону – повісили як жорстокого розбійника. Така рішучість Карла IV у впровадженні закону стала сигналом для інших, що покарання буде невідворотне і, як результат, призвело до зникнення розбійництва аж до його смерті [Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 151–153].

З метою убезпечити країну від розбійницьких нападів у майбутньому, в 1358 році в різних регіонах Чехії були засновані замки Карлбад, Карлсхаус, Карлсберк, Карлсфрід та Карлсвальд. Управителями замків Карл призначив бургграфів, які повинні були

підтримувати мир та порядок на відведених їм територіях [Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 163].

Слід відзначити, що Карл IV ефективно витрачав кошти, роблячи це для блага держави. Він мав репутацію надійного позичальника, оскільки завжди ретельно ставився до повернення своїх боргів, і це відкрило йому широкі можливості до отримання нових кредитів [Jarrett, 1939, s. 72].

Неабияк переймався Карл IV справами чеської церкви. Як відомо, монарх був дуже набожною людиною і повністю визнавав примат папства в релігійних справах. Разом з тим, Карл IV прагнув до більшої автономії чеської церкви, яка тривалий час підпорядковувалася Майнцькому архієпископству. Він мав хороші відносини з Папою Климентом VI, з яким був дружним ще з часів свого навчання в Парижі. Ці відносини відіграли важливу роль не тільки в обранні Карла IV королем Німеччини та імператором Священної Римської Імперії, а й в підвищенні статусу чеської церкви. Після смерті празького єпископа Яна з Дражиць (1260 – 1343), 14 січня 1343 року найближчого сподвижника Карл IV – Арношта з Пардубиць – було обрано єпископом Праги. 30 квітня 1344 року Папа Климент VI видав булли про незалежність Чеської церкви, відповідно до якої Празьке єпископство звільнялося від влади Майнцького архієпископства, отримало статус архієпископства. Відтепер у підпорядкуванні Празького архієпископства було Оломоуцьке та новостворене Літомишльське єпископства. Арношт з Пардубиць отримав сан архієпископа Празького. Також спеціальною буллою архієпископ празький отримав право коронувати королів Чехії [Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 31–34].

9 травня 1346 року Папа Климент VI видав буллу про заснування нового монастиря, служба на якому проводилася б за римським обрядом, але слов'янською мовою. В Празі на місці церкви святих Козьми та Даміана, Карл IV заснував монастир слов'янських бенедиктинців, зібраних з Боснії, Сербії та Хорватії. Монастирю було подаровано Євангеліє, яке нібито було написано кирилицею власною рукою абата Сазавського (святого Прокопа). В монастирі монахи використовували слов'янську писемність [Palacky, 1877, s. 106–108; Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 41, 55].

У 1359 році Карл IV отримав від папи Інокентія VI (1282 – 1362) юрисдикцію легата для того, аби регулювати діяльність духовних осіб, якими він до цього часу не міг керувати як світська особа.

21 березня 1350 року в Прагу було привезено імператорські коштовності імператора Карла Великого (742? – 814): корону, срібний скипетр, золотий кулястий символ держави, перстень з великим рубіном, мантию. Крім того, були доставлені інші священні та цінні реліквії: золотий хрест із вставленням списом, яким прокололи Ісуса Христа на хресті, цвях, яким Спасителя було прибито до хреста, частина самого хреста та ін. Спочатку ці речі зберігали у старій каплиці святого Вацлава в Празькому Граді, а потім у Карлштайні. За наказом Карла IV було запроваджено спеціальний день (п'ятниця після неділі Квасіmodo), коли всі реліквії доставляли в Прагу для огляду. В цей

день до Праги з'їжджалися тисячі паломників не тільки з Чехії, а з усієї імперії, щоб отримати індульгенцію, яка надавалася всім, хто брав участь у всіх визначених заходах. Можливість отримати таку індульгенцію була дарована буллою, виданою Папою Інокентієм VI в Авіньйоні 13 лютого 1354 року [Zap, Friedrich and Cerny, 1894, s. 100–101]. Всі ці заходи не тільки підняли церковний статус Чеської церкви, а й надали їй більшу автономію в ухваленні рішень та посилили її авторитет серед населення.

Висновки. Карл IV перебрав управління Чеською державою в той момент, коли вона перебувала в складному економічному становищі, коли її розпирали постійні політичні суперечності, спричинені діяльністю його батька Яна Люксембурзького. Вже під час свого першого правління в якості маркграфа Моравського Карл розгорнув систематичну діяльність щодо зміцнення королівської влади та стабілізації політичної й економічної ситуації.

Коли Карл IV став чеським королем, то важливим аспектом його діяльності були законодавчі ініціативи: видання в 1356 р. «Золотої булли» та підготовка кодексу «Majestas Carolina». Ці документи повинні були стабілізувати зовнішньополітичне становище країни, сприяти консолідації влади та послабити соціальну напругу в чеському суспільстві.

Карл IV активно сприяв розвитку торгівлі та вітчизняного виробництва. Закони, які приймалися для регулювання торгівлі, мали на меті забезпечити справедливий обмін товарів, але разом з тим захищати вітчизняний ринок та надавати чеським купцям пріоритет. Іноземні купці отримали можливість захистити свої інтереси відповідно до положень закону й керуватися ним при здійсненні комерційної діяльності. Для стабільного розвитку торгівлі Карл IV покращував дорожню та річкову транспортну інфраструктуру, а також проводив заходи для захисту торгових шляхів від розбійників. Він сприяв розвитку виробництва, приділяючи особливу увагу виноробству та виготовленню вовни. Всі ці заходи не тільки збільшували статки держави, а й насичували ринки товарами, розвивали виробництво та приваблювали підприємливих людей з новими ідеями. Опікуючись забезпеченням ефективного функціонування економіки країни, Карл IV не тільки здобув можливість отримати ресурси для здійснення своїх проєктів, а й підвищив економічну могутність держави та покращував становище свого народу.

За Карла IV у Празі було засновано архієпископство. В результаті, чеська церква, яка упродовж кількох століть підпорядковувалася архієпископству в Майнці, стала самостійною. Статус Карла IV як імператора дозволив йому привезти до Праги імператорські регалії та священні реліквії, що приваблювало тисячі паломників.

Велику роль в успішній діяльності Карла IV відгравали його особисті якості: освіченість, наполегливість, харизматичність, ініціативність, дипломатичність, набожність, дисциплінованість. Карл IV намагався розбудувати Чеське королівство та підсилити його позиції для того, щоб як володар сильної держави мати вплив в імперії. Ініціативи Карла IV призвели до розквіту держави та об'єднали її. Його

невтомна діяльність залишила значний слід в історії й на тривалий час визначила траєкторію розвитку Чеських земель.

Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на поглибленому аналізі діяльності Карла IV у сфері економіки, освіти, соціальних відносин та культури в Чеському королівстві.

Список використаних джерел

- Bláhová, M., Lukšová, Z. and Nodl, M., 2016. *Karel IV. obnovitel a zakladatel*. In: Bláhová, M., Lukšová, Z. and Nodl, M. (eds.), *Karel IV. v soudobých kronikách*, Praha, s. 13–29.
- Chaloupecký, V. & Univerzita Karlova, 1948. *Karlova universita v Praze: její založení, vývoj a ráz v XIV. Století*, Praha: Orbis, 142 s.
- Jarrett, B., 1939. *Karel IV*, Praha: Nakladatelství E. Beaufort, 189 s.
- Karel, 1911. *Karel IV: Vlastní životopis*, Praha: Jan Laichter, 80 s.
- Karel IV., et al., 2003. *Maiestas Carolina, Karel IV., státnické dílo*, Praha: Karolinum, s. 147–254. ISBN 80-246-0771-9.
- Karel IV., et al., 2003. *Osvobození obyvatel Nového Města pražského od daní, Karel IV., státnické dílo*, Praha: Karolinum, s. 61–62. ISBN 80-246-0771-9.
- Karel IV., et al., 2003. *Zakládací listina Karlovy univerzity, Karel IV., státnické dílo*, Praha: Karolinum, s. 143–146. ISBN 80-246-0771-9.
- Karel IV., et al., 2003. *Zakládací listina Nového Města pražského, Karel IV., státnické dílo*, Praha: Karolinum, s. 57–60. ISBN 80-246-0771-9.
- Karel IV., et al., 2003. *Zlatá bula císaře Karla IV. z roku 1356, Karel IV., státnické dílo*, Praha: Karolinum, s. 255–308. ISBN 80-246-0771-9.
- Krofta, K., 1947. *Dějiny československé*, Praha: Sfinx, Bohumil Janda, [v tiráži], 87 s.
- Palacký, F., 1877. *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě. Dílu II, část 2: od roku 1333 do 1403*, Praha: F. Tempský, 523 s.
- Prokeš, J., 1948. *Dějiny Prahy*, Praha: R. Schutz, 222 s.
- Šusta, J., 1948. *České dějiny, Dílu II. část 4: Karel IV. Za císařskou korunou : 1346 – 1355*, Praha: Jan Laichter, 437 s.
- Zap, K. V., Friedrich, G. and Černý, V., 1894. *Dějiny panování Karla IV*, Praha: I.L. Kober, 305 s.
- Дворнік, Ф., 2005. *Слов'яни в європейській історії та цивілізації*, Київ: Дух і літера, 494 с.
- Ліхтей, І., 2024. *Середньовічні студії з історичної богемістики в незалежній Україні*, Історичний часопис з богемістики та словакістики, 10, Ужгород: Видавництво «РІК-У», с. 275–298.
- Сенич, Ю. В., 2017. Утвердження династії Люксембургів на чеському троні (початок XIV ст.), *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, 1(36), с. 4–53.
- Сенич, Ю. В., 2018. Політичне протистояння Елішки Пршемислівни з чеською знаттю: позиція Яна Люксембурга, *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, 2(39), с. 95–101. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(39\).2018.160582](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(39).2018.160582)

References

- Bláhová, M., Lukšová, Z. and Nodl, M., 2016. *Karel IV. obnovitel a zakladatel*. In: Bláhová, M., Lukšová, Z. and Nodl, M. (eds.), *Karel IV. v soudobých kronikách*, Praha, s. 13–29. (in Czech).
- Dvornik, F., 2005. *Slov'iany v yevropeiskii istorii ta tsyvilizatsii* [Slavs in European history and civilization], Kyiv: Dukh i litera, 494 s. (in Ukrainian).
- Chaloupecký, V. & Univerzita Karlova, 1948. *Karlova universita v Praze: její založení, vývoj a ráz v XIV. století*, Praha: Orbis, 142 s. (in Czech).
- Jarrett, B., 1939. *Karel IV*, Praha: Nakladatelství E. Beaufort, 189 p. (in Czech).
- Karel IV., et al., 2003. *Maiestas Carolina, Karel IV., státnické dílo*, Praha: Karolinum, s. 147–254. ISBN 80-246-0771-9. (in Czech).
- Karel IV., et al., 2003. *Osvobození obyvatel Nového Města pražského od daní, Karel IV., státnické dílo*, Praha: Karolinum, s. 61–62. ISBN 80-246-0771-9. (in Czech).
- Karel IV., et al., 2003. *Zakládací listina Karlovy univerzity, Karel IV., státnické dílo*, Praha: Karolinum, s. 143–146. ISBN 80-246-0771-9. (in Czech).
- Karel IV., et al., 2003. *Zakládací listina Nového Města pražského, Karel IV., státnické dílo*, Praha: Karolinum, s. 57–60. ISBN 80-246-0771-9. (in Czech).
- Karel IV., et al., 2003. *Zlatá bula císaře Karla IV. z roku 1356, Karel IV., státnické dílo*, Praha: Karolinum, s. 255–308. ISBN 80-246-0771-9. (in Czech).
- Karel, 1911. *Karel IV: Vlastní životopis*, Praha: Jan Laichter, 80 p. (in Czech).
- Krofta, K., 1947. *Dějiny československé*, Praha: Sfinx, Bohumil Janda, [v tiráži], 87 s. (in Czech).
- Likhte, I., 2024. *Serednovichni studii z istorychnoi bohemystryky v nezalezhnii Ukraini* [Medieval Studies in Historical Bohemistics in Independent Ukraine], *Istorychnyi zhurnal bohemystryky ta slovakystryky*, 10, Uzhhorod: Vydavnytstvo «RIK-U», s. 275–298 (in Ukrainian).
- Palacký, F., 1877. *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě. Dílu II, část 2: od roku 1333 do 1403*, Praha: F. Tempský, 523 p. (in Czech).
- Prokes, J., 1948. *Dejiny Prahy*, Praha: R. Schutz, 222 p. (in Czech).
- Senych, Yu. V., 2017. *Utverzhennia dynastii Liuksemburhiv na cheskomu troni (pochatok XIV st.)* [Accession of Luxembourg dynasty to the Czech throne (beginning of 14th century)], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History*, 1(36), s. 4–53. (in Ukrainian).
- Senych, Yu. V., 2018. *Politychne protystoiannia Elishky Prshemyslivny z cheskoii znattiu:pozytsiia Yana Liuksemburha* [Political confrontation of Elishka Prshemyslovna with Czech nobility: the John of Luxembourg's position], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History*, 2(39), s. 95–101. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(39\).2018.160582](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(39).2018.160582). (in Ukrainian).
- Šusta, J., 1948. *České dějiny, Dílu II. část 4: Karel IV. Za císařskou korunou : 1346 – 1355*, Praha: Jan Laichter, 437 p. (in Czech).
- Zap, K. V., Friedrich, G. and Černý, V., 1894. *Dějiny panování Karla IV*, Praha: I.L. Kober, 305 p. (in Czech).

Dmytro Ilnytskyi

Post-graduate student of the Department of Ancient, Middle Ages and Premodern History of Ukraine,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

STATE-BUILDING ACTIVITIES OF CHARLES IV OF LUXEMBOURG AS A DRIVING FORCE OF EVOLUTIONARY CHANGES IN THE BOHEMIAN LANDS OF THE 14TH CENTURY

The article highlights the results of the reign of Charles IV of Luxembourg, which led to evolutionary changes in the territory of the Czech lands and had a significant impact on the further development of history. The scientific novelty lies in the review of the results of the reign of Charles IV of Luxembourg through the prism of legislative activity, economy, relations with the church and the personality of Charles IV as a statesman. After the assassination of Wenceslas III in 1306, Jan of Luxembourg came to power in the Czech Kingdom. Jan of Luxembourg, due to the peculiarities of his character, did not care about the well-being of his Czech possessions, which led to the decline of the economy and political conflicts within the country. The situation changed with the coming to power of the son of Jan of Luxembourg – Charles IV, who successively became king of Bohemia, Germany and emperor of the Holy Roman Empire. Charles IV was consistent in achieving his goals; had good diplomatic skills; was a zealous believer with a high level of education and a skilled state administrator who soberly assessed his strengths; he sincerely loved the Czech kingdom and its people. From the very beginning of his reign, Charles IV began to put state affairs in order. Charles IV began to systematically increase the efficiency of the economy of the Czech lands. He actively promoted the development of trade through strict control over weights and measures, special trade conditions for foreign merchants, the improvement of land roads and shipping, and the cessation of highway robbery. Charles's care for viticulture can be highlighted separately - with his efforts he practically created a new branch of agriculture. The legislative initiatives of Charles IV – the Golden Bull and Majestas Carolina - had a significant impact on the stabilization of the external and internal political situation of the Czech state. Charles IV took care of raising the status of the Czech church – during his reign, the Czech church received the status of an archbishopric.

Keywords: Charles IV, John of Luxembourg, Arnost of Pardubice, Clement VI, Maiestas Carolina, Golden Bull, strengthening of the economy, creation of the Archbishopric of Prague.

Статус статті:

Отримано: 07.09.2025 Прийнято: 16.09.2025 Опубліковано: 01.11.2025

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-4.0)

ISSN 2523-4498 (Print) ISSN 2786-6513 (Online)